

TAJOHULI ORIF SAN'ATI

Tojixon Sabitova

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti dotsenti

Akbar Karomatov

Chirchiq davlat pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Tajohuli orif san`ati ma`naviy san`atlardan bo`lib uni shoirlar o`z ijodlarida keng qo`llaganlar. Bu san`at ham boshqa san`atlar kabi o`zbek mumtoz adabiyoti tarixida o`ziga xos o`rin tutadi.

Kalit so`zlar: mumtoz, tojahuli orif, san`at, ibora, mahbuba, qiyofa, ta`rif.

ABSTRACT

The art of tajohuli orif is one of the spiritual arts, and poets have widely used it in their works. This art, like other arts, holds a special place in the history of Uzbek classical literature.

Keywords: classical, tojahuli orif, art, phrase, sweetheart, appearance, description.

KIRISH

"Bilib turib bilmaslikka olish" ma'nosini ifodalovchi ushbu she'riy san'at shoirning baytda aks ettirilayotgan biron obrazli iborani aniq aytmasdan o'zini bilib bilmaslikka olgandek ko'rsatishini nazarda tutadi. Tajohuli orif qo'llangan baytlarda ko'pincha mahbuba qiyofasi qiyosiy holda tasvirlanadi, bir yoki bir necha narsaga o'xshatiladi, lekin uzil-kesil fikr bildirilmaydi. Shoirning o'zini bilib bilmaslikka solishi shartli bo'lib, asl maqsad ta'rif yoki tavsifdan, yor qiyofasini mubolag'ali tarzda gavdalantirishdan iborat bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Masalan, Lutfiyning

Malak yo hur, bilmom yo parisan?

Bu raftor ila yo kabki dariysan?

baytida shoir ma'shuqani malak, xur, pari, kabki dariylarga o'xshatadi-yu, aniq qaysi biri ekanini ta'kidlamay, o'zini

bilmaslikka soladi. Aslida esa u mahbubani shularning barchasiga qiyoslab, uning benihoya go'zalligiga diqqatimizni qaratyapti. Atoiyning

Menglarining mushki Xo'tan yo nuqtai jondur, begim?

Englarining Vardi Eram yo bog'i rizvondur begim?

baytida Mahbuba menglari mushki Xo'tanga, jon nuqtasiga, englari esa Eram atirguli, jannat bog'iga qiyos qilinadi-yu, lekin qaysi biriga o'xshashi aniq aytilmaydi. Chunki maqsad har ikkisiga tashbih qilishdir. Shoir mahbuba menglarining qoralik, xushbo'ylikda Xo'tan mushkiga, go'zallikda jon nuqtasiga, englarining esa ham Eram atirguli, ham jannat bog'iga o'xshashini ta'kidlayapti, xalos.

Atoiy g'azalidan olingan

Ey begim, ushbu yuz degul, shams bila qamarmudur?

Ey begim, ushbu so'z degul, shahd bila shakarmudur?

baytida ham yor yuzi quyosh va to'lin oyga, so'zi esa shahdu shakarga o'xshatilgan. Shoirning o'zini bilmaslikka solishi, mahbuba chehrasi va so'zi aniq qaysi narsaga o'xshashini aytmasligi shartli badiiy usul bo'lib, bayt ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Tajohul orif san'ati yashirin o'xshatishning bir turi ekanini anglab olish qiyin emas, bilib bilmaslikka olish o'xshatishni yashirishdan boshqa narsa emas. Lutfiy g'azalidagi

Nargis ko'zungning o'xshashi qaysi chamanda bor?

Yuzung tarovati qachon, ey gul, sumanda bor?

baytidan shoirning maqsadi ma'shuqa ko'zini chamandagi nargisga, yuzini gulga, sumanga o'xshatishdir. O'zini bilib bilmaslikka solish bilan shoir o'xshatmasdan go'yoki so'rayotgandek bo'lib ko'rinmoqchi, xalos. Alisher Navoiyning

Buki ko'nglum yarasidan oqadur qonmu ekin?

Yo qizorib erigan suv kebi paykonmu ekin?

Ul xati labki berur ko'zga safo, jong'a hayot,

Sabzai jannat aro chashmai hayvonmu ekin?

Husn xoni arokim, yoydi qazo yuzu labing,

Kursi xurshid bila la'li namakdonmu ekin?

G'uncha og'zig'amu gulshanda yog'ibdur jola,

Yo jamoling guli ichra labi xandonmu ekin?

baytlarining har birida biron o'xshatish keltirilgan bo'lib shoirning o'zini bilib bilmaslikka solishi misralar jozibadorligini kuchaytiradi. Zero, to'g'ridan-to'g'ri o'xshatishga nisbatan bu xil yashirin qiyoslash o'quvchiga zavq bag'ishlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, tajohuli orif san'ati asosan savol ko'rinishida ifodalanadi, asarning lirik qahramoni o'quvchiga savol bilan murojaat qilayotgandek, o'zi aniqlay olmagan narsani bilib olishga yordam berishni so'rayotgandek bo'lib ko'rinadi. Lekin bu savol oddiy emas, unga javob topish ham oson emas. Bu savol hamisha ham o'xshatish maqsadini ko'zlayvermaydi. Masalan, Atoiyning

Xizimatingda bilmon, ey dildor, taqsirim nedur?

Kim meni qilding munungdek zor, taqsirim nedur?

baytiga diqqat qilsak, unda o'xshatish ko'zga tashlanmaydi, ammo o'zini bilmaslikka solish ko'rinib turadi. "Ey dildor, mening aybim nimada? Qaysi gunohim uchun meni buningdek zor qilding?"- deb sevgili yorga murojaat qiladi oshiq. Binobarin, bilib turib bilmaslikka solish holati mavjud. Shunga ko'ra

baytni mazkur san'atga nisbat berish mumkin. Atoiyning

Kim ko'rdi ko'zung hasratida men kibi bemor?

Jon g'amzada, bag'ri to'la qon, ko'ngli giriftor?

bayti ham shu jihatdan ahamiyatlidir. Shoirning savoldan maqsadi oshiq holati, uning ichki iztiroblarini o'zini bilmaslikka solish shaklida ta'sirchan ifodalashdan iboratdir.

Atoiy

Bovujudi orazing bargi sumandin kim desun?

Loladin kim So'zlasun, ham nastarandin kim desun?

baytidagi savol vositasida mahbuba go'zalligini ta'sirchan tasvirlashni niyat qilgani aniq sezilib turibdi. Gadoiyning

Yuzungni rashki gulu arg'uvon demay ne deyin?

Qading niholini sarvi ravon demay ne deyin?

baytida ham bilib turib bilmaslikka solish holati ko'zga tashlanib turadi. Shunga ko'ra, yuqoridagi ikkala bayt ham tajohul orif san'atiga asoslanib yaratilgan, deb ayta olamiz.

Furqat qalamiga mansub

Asiri chashming ohuyi biyobon o'ldi, bir menmu?

Ko'rub oyina ham husnungni hayron o'ldi, bir menmu?

...Ishqing o'tida, jono, jonlar kabob emasmu?

Qilmas esang tarahhum, holim xarob emasmu?

...El ichra ishq dog'in ifsho qilib bo'lurmu?

Monandi lola o'zni rasvo qilib bo'lurmu?

kabi baytlardagi savollar ham jiddiy bo'lmay, bilib bilmaslikka solish ifodasidir, binobarin, ushbu misralarning barchasi ham tajohul orif san'ati namunasi bo'la oladi.

Furqatning

O'tmay nishot ul pari o'tru kelarmukin?

Jon chekti ko'b bu g'ussada qayg'u, kelarmukin?

baytidagi savol esa boshqacha mazmunga, oddiy savol ma'nosiga ega, chunki bu o'rinda shoir bilib turib o'zini bilmaslikka solayotgani yo'q, mahbusining kelish-kelmasligi chindan ham unga noma'lum. Binobarin, bu baytni tajohul orif san'atiga nisbat berib bo'lmaydi. Xuddi shuningdek, Muqimiyning

Ol xabar ul sarvi noz uyqusidin turganmikin?

Nogahon turgan esa, tush-mush so'rang, ko'rganmukin?

baytida ham bilib-bilmaslikka solish holati sezilmaydi, shoir savoli jiddiy bo'lib, misralarning tajohul orif san'atiga aloqasi yo'q.

XULOSA

Demak, savolni ifodalovchi baytlardagi mazmun, savol mohiyatidan kelib chiqib shoir tajohul orif san'atiga murojaat qilganmi, yo'qmi, degan muammoni hal qilish mumkin.

Bu xil san'at ko'pincha g'azalning matlaidan maqtasigacha davom ettiriladi, ya'ni barcha baytlar shu san'at asosida yoziladi. Masalan, Lutfiyning ushbu g'azali shunday asarlardandir:

Ey odamilar joni, parig'a ne bo'lursan?

Bu jism ila gulbargi tarig'a ne bo'lursan?

Sendin manga nazzora tegar, ul dag'i gah-gah,

Sen charxi falakning qamariga ne bo'lursan?

Raftor ila bir yo'li munungdek dog'i o'xshash

Ey sarvi sihi, kabki dariyg'a ne bo'lursan?

Yusuf kibi shirin durur asru harakoting,

Sen Misr nabotu shakarig'a ne bo'lursan?

Sendek saname ko'rmadi Lutfiy Chig'atoyda,

Chin so'yla, Xito xo'blarig'a ne bo'lursan?

Tajohul orif san'ati she'riyatimizda keng qo'llangan bo'lib, unga murojaat qilmagan shoir kam topiladi.

REFERENCES

1. А.Навоий Мукамал асарлар тўплами. 12том, Фан, -Т, 1996. -Б.21-61
2. А.Хожиахмедов Шеърый санъатлар ва мумтоз қофия. Шарқ, -Т, -Б 41
3. Sabitova, T. (2021). NAVOIY IJODIDA BADIY SANATLAR. Academic research in educational sciences, 2(4), 1074-1091.
4. Sobitova, T. (2020). "ORZIGUL" DOSTONIDAGI MA'NAVIY VA LAFZIY SAN'ATLAR. ILMIY AXBOROTNOMA, 60.
5. Собитова, Т. (2021). ИНТОҚ САНЪАТИ. Academic research in educational sciences, 2(10), 516-526.
6. Sabitova, T. (2021). THE TRADITION OF THE SCIENCE OF XAMSA IN EASTERN LITERATURE.
7. Sabitova, T. (2021). FOLKLORE TRADITIONS IN ALISHER NAVOIS EPIC SABAI SAYYOR (SEVEN PLANETS)(IN THE EXAMPLE OF BAHROMGORS IMAGE).
8. Sabitova, T. (2021). ALISHER NAVOIY "XAMSA" SINING YARATILISHIDA BOSHQA XAMSANAVISLARNING ROLI. Academic Research in Educational Sciences, 2(1), 768-777.
9. Sobitova, T. (2020). Alisher Navoiyning "Lison ut-Tayr" dostonida Tazod san'ati. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 495-503.
10. Собитова, Т. (2021). ЎЗБЕК МУМТОЗ АДАБИЁТИ ТАРИХИДА ХУСНИ ТАЪЛИЛ САНЪАТИ. Academic Research in Educational Sciences, 2(11), 394-403. doi:10.24412/2181-1385-2021-11-394-403

